

مدارس جدید و پیامدهای آموزش نوین
در فارس از مشروطیت تا پایان
دوره قاجاریه

نویسنده
دکتر زهرا حامدی

شیراز

۱۳۸۹

بنیاد فارس‌شناسی

سر شناسه : حامدی، زهرا، ۱۳۵۱ -
 عنوان و نام پدیدآورنده: مدارس جدید و پیامدهای آموزش نوین در فارس
 از مشروطیت تا پایان دوره قاجاریه / زهرا حامدی.
 مشخصات نشر : شیراز: انتشارات تخت جمشید، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری : ۱۴۸ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۵۷-۴۵-۲
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 موضوع : مدرسه‌ها - ایران - تاریخ - قرن ۱۳ ق.
 موضوع : آموزش و پرورش - ایران - تاریخ - قرن ۱۳ ق.
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۸۹ ف ۲ ح ۱۳۵۴/۲ LA
 رده‌بندی دیویی : ۳۷۰/۹۵۵۶۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۰۸۰۹۹

شیراز، خیابان لطفعلی خان زند، کوچه ۲۲، پلاک ۱، تلفکس: ۰۷۱۱-۲۲۴۳۸۵۱

E-mail: info@ffs.ir

صندوق پستی ۱۳۱۵-۷۱۳۶۵

بنیاد فاسی

مدارس جدید و پیامدهای آموزش نوین در فارس از

مشروطیت تا پایان دوره قاجاریه

نویسنده: دکتر زهرا حامدی

صفحه‌آرایی: محبوبه جدی، طرح جلد: فرانک بوب

چاپ اول: ۱۳۸۹، شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه، چاپ: دنیا، لیتوگرافی: پردیس

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۵۷-۴۵-۲

شیراز، میدان شهداء، خ پیروزی، جنب بانک تجارت شعبه پیروزی، طبقه اول

تلفکس: ۰۷۱۱-۲۲۴۵۴۰۱

کد پستی: ۷۱۳۷۶-۷۳۹۹۶

E-mail: t-jamshid@yahoo.com

فهرست مطالب

عنوان صفحه

سخن نخست ۹

فصل اول / ۱۱

مقدمه: طرح مسأله ۱۱

فصل دوم: زمینه‌های پیدایش آموزش نوین، مدارس تهران و

شهرستان‌ها از سلطنت مظفرالدین‌شاه تا مشروطیت / ۲۵

تعلیمات سنتی (مکتب‌خانه‌ها) ۲۵

زمینه‌های پیدایش آموزش نوین ۲۷

تأسیس مدرسه دارالفنون ۲۸

انتشار روزنامه و چاپ کتاب ۲۹

تشکیلات معارف: تلاش به منظور تأسیس مدارس جدید ۳۱

حمایت امین‌الدوله در تأسیس مدارس جدید ۳۲

اقدامات و فعالیت‌های انجمن معارف ۳۳

مدارس عصر مظفری در تهران و شهرستان‌ها ۳۷

مدارس تهران ۳۷

مدارس شهرستان‌ها ۴۳

فصل سوم: دولت - مردم و آموزش نوین / ۵۷

۵۷	کمک‌های مالی مردم به مدارس قبل از مشروطیت
۶۰	دولت و آموزش نوین: مصوبات مجلس در چهار دوره‌ی قانون‌گذاری
۶۱	قوانین مصوب مجلس دوره‌ی اول شورای ملی
۶۲	مجلس دوره‌ی سوم شورای ملی
۶۹	فترت بین مجلس سوم و چهارم شورای ملی
۷۰	مصوبات دوره‌ی چهارم مجلس شورای ملی
۷۱	تخصیص بودجه

فصل چهارم: دولت و محتوای درسی / ۷۷

محتوای دروس مدارس

۷۷	الف. مواد درسی مدارس ابتدایی پسرانه
۸۰	ب. مواد درسی مدارس متوسطه‌ی پسرانه
۸۰	ج. مواد درسی مدارس ابتدایی دخترانه
۸۲	د. مواد درسی مدارس متوسطه‌ی دخترانه
۸۳	کتاب‌های تألیف شده و مؤلفان آن‌ها

فصل پنجم: بررسی مدارس فارس / ۹۳

۹۳	مدارس شیراز
۹۴	مدارس پسرانه‌ی شیراز
۱۰۰	مدارس دخترانه‌ی شیراز
۱۰۴	مدارس شهرستان‌ها
۱۰۷	معلمان مدارس
	مقایسه اجمالی تعداد مدارس و دانش‌آموزان بین فارس و شهرستان‌های
۱۰۸	پر جمعیت آن زمان
۱۰۹	فارس از نظر نسبت تعداد دانش‌آموزان به معلم
۱۱۱	پیامدهای آموزش نوین
۱۲۲	نتیجه
۱۲۵	کتابشناسی
۱۳۴	ضمائم (جداول و عکس‌ها)

سخن نخست

توسعه و پیشرفت هر جامعه منوط به مهم‌ترین جنبه‌ی آن - نهاد آموزش - است. این نهاد در انتقال و حفظ ارزش‌های اجتماعی، گسترش دانش و فنون، حفظ میراث فرهنگی پیشینیان و تربیت نسل در تمامی جوامع دارای اهمیت است. روبرویی ایران در قرن نوزدهم میلادی / سیزدهم هجری قمری با غرب زمینه‌ی آشنایی ایرانی‌ها را با اروپاییان ایجاد نمود. در این راستا یکی از عرصه‌هایی که مورد توجه اندیشه‌گران اصلاح‌طلب قرار گرفت، آموزش بود. تلاش‌های قلمی - فرهنگی اندیشه‌گران در دوران قاجار به‌ویژه از عصر ناصرالدین‌شاه، در یک دهه پیش از مشروطیت به بار نشست و آموزش سنتی (مکتب‌خانه‌ای) در برابر آموزش نوین (مدرن) قرار گرفت و این امر با پیروزی مشروطیت و مسئولیت‌پذیری دولت قاجاری در مجلس دوم شورای ملی به تدریج آموزش سنتی را به حاشیه راند. در این راستا بسیاری از شهرهای پر جمعیت آن زمان اقدام به تأسیس مدارس نمودند تا مبارزه‌ای جدی با بی‌سوادی و در عین حال فراگیری علوم و فنون جدید را ایجاد نمایند. فارس از آن جمله بود. این منطقه که از روزگاران کهن مهد علم، ادب و تمدن بوده است به واسطه‌ی ذوق و استعداد مردمان این مرز و بوم و تعدد مراکز علمی و علاقه به کسب علم و دانش به دارالعلم شهرت یافته است. تمایلات فرهنگ‌دوستی فارسیان در دوران معاصر نیز خود را در قالب ایجاد و تأسیس مراکز آموزشی نشان داد. حضور بهنگام ساکنان شیراز و فارس در کیفی و کمی کردن سطح آموزش هم‌زمان و همگام با تهران و سایر شهرهای بزرگ، مسبوق به سابقه بودن این دیار را در پیش‌تاز بودن آن در امور فرهنگی می‌رساند. شیوه صحیح اداره کردن و تربیت نسل حتی در مقایسه با سایر شهرهای بزرگ آن زمان همگی نمادی از علاقه وافر آنان در توسعه بخشی به امور فرهنگی بوده است.

علاوه بر آنچه بیان شد؛ شنیدن نام مدرسه کافیست تا ذهن هر کس را به سمت دوران کودکی ببرد؛ فرقی نمی‌کند که شنونده در مدرسه‌های امروزی (دبستان، راهنمایی و دبیرستان) درس خوانده باشد یا پدر و پدربزرگ این جای‌ها، یعنی مکتب یا مکتب‌خانه.

به‌علاوه، پیوند بنیادین و سرشتین آموزش و نظام‌های آموزشی، با نظم و نظام و وضع فرهنگی یک جامعه، بهترین گواه و دلیل بایستگی درنگ درباره‌ی نقش این نهادها، در مطالعه‌ی تاریخ اجتماعی هر ملت است.

از این زاویه، کتاب پیش روی شما، اثری مغتنم است که این نقش و پیوند را به صورت شسته‌ای پیوسته از تحولات دنبال کرده است. از دیگر سو، پیوند این کتاب، با فارس و فارسیان، اهمیت و ضرورت آن را دو چندان می‌سازد؛ چون جایگاه انکارناپذیر فارس در فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پروری چه در ادوار کهن (به‌ویژه پس از حمله‌ی مغول و انتقال میراث فرهنگی «خراسان بزرگ» به اقلیم فارس)، و چه در روزگار مشروطه و پس از آن (که فارس به عنوان یکی از مراکز آزادی‌خواهی و تحول‌جویی مطرح می‌شود)، تا حد زیادی با نظام آموزشی آن پیوند خورده است.

با عنایت به این همه، امید می‌رود که مطالعه‌ی اثر حاضر که با رویکرد، روش و قالبی دانشگاهی تدوین شده، دریچه‌های تازه‌ای بر خواننده بگشاید و به علاوه، راهگشایی‌ها و نقدهای عالمانه‌ی اصحاب نظر، کتاب حاضر را پیراسته‌تر و به کمال نزدیک‌تر سازد.

و نیز بدان امید که در آینده، هم آرایه‌ی آثاری پخته‌تر و سخته‌تر از مؤلف محترم سرکار خانم دکتر حامدی را شاهد باشیم و هم با یاری اهل فضل و قلم، افتخار چاپ آثار ارزنده در باب فارس، این اقلیم درخشان ایران زمین، برای بنیاد فارس‌شناسی تداوم یابد. در انتها ابراز تشکر از این عزیزان و جناب آقای محمدی مدیر محترم انتشارات تخت‌جمشید شایسته و بایسته است.

حامد دهقانان

معاون استاندار و

رئیس کارگروه فرهنگی، اجتماعی استان فارس